

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ КОХАННЯ В РОМАНІ «Я ЗНАЮ, ЩО ТИ ЗНАЄШ, ЩО Я ЗНАЮ» ІРЕН РОЗДОБУДЬКО

У статті окреслено характерні риси творчості сучасної української письменниці Ірен Роздобудько. Установлено характерні особливості художньої прози авторки, наявність екзистенційної проблематики в її творах, зокрема, щодо кохання. Проаналізовано художні засоби втілення мотиву кохання як миті.

Ключові слова: екзистенціалізм, психологізм, роман, художня проза, мотив кохання.

Екзистенціалізм – філософський напрям, який сформувався у французькій філософії та літературі в першій половині ХХ ст. Його основоположником є датський філософ Серен К'єркегор, який уважав, що наука недостатньо звертає увагу на конкретну людину, її переживання та страждання, емоції та думки. Як філософська течія екзистенціалізм сформувався після Першої світової війни у Франції та Німеччині.

Українська література у зв'язку з ідеологічними заборонами та обмеженнями, які існували в період радянщини, була, як відомо, відірвана від європейського культурного процесу, тому багато явищ доходили до нас із великим запізненням. І все ж завжди знаходилися проникливі митці, які внутрішнім чуттям уловлювали нові віяння й намагалися передати їх у власній творчості, наражаючись при цьому на утиски з боку офіційної влади. Про існування та функціонування українського літературного екзистенціалізму стало широко відомо лише в останні три десятиліття, завдяки дослідженням Ю. Бойка, І. Василюшина, М. Гірняка, О. Галети, А. Михайлової, В. Мельника, Н. Монахової, С. Павличко, Л. Тарнашинської, М. Тарнавського, В. Шевчука, Ю. Шереха тощо.

Літературознавці вирізняють у творах українських письменників такі риси екзистенціалізму, як усвідомлення абсурдності світу, самоусвідомлення, визначення свого призначення, прагнення до внутрішньої свободи, розчарування в навколишньому світі, причому відзначають їх наявність ще в Г. Сковороди, який вважається зачинателем цього явища в українській літературі.

На сучасному етапі в українській літературі помітним явищем є проза Ірен Роздобудько. Авторка не припиняє працювати над розширенням жанрових можливостей роману, що важливо для розвитку читацької культури суспільства, шукає нові можливості художнього самовираження.

Ірен Роздобудько – одна з найбільш успішних сучасних українських письменниць, проза якої розрахована майже на всі ціннісні й споживчі смаки. Творчість авторки жанрово розмаїта й стилістично різнопланова. Позитивним явищем у текстах Ірен Роздобудько «є не стільки яскравість образів чи екстравагантність сюжетів, скільки прозорість задуму, ідейна спрямованість та зрозумілість художніх прийомів, які не приховують смисл, а навпаки – вияскравлюють його» [5, 163].

Ірен Роздобудько – яскрава представниця української fashion-літератури, досить плідна письменниця, якій протягом 2005–2011 років вдалося започаткувати «власний літературний бренд» [3, 40] і надійно закріпити його на читацькому ринку. Прозовий доробок сучасної авторки досить неоднорідний за своєю жанрово-фабульною приналежністю і включає детективи, психологічні трилери, романи-візії, мелодрами тощо.

Я. Голобородько називає тексти Ірен Роздобудько «трендовими», оскільки вони орієнтовані на «майже всі цінності й споживчі смаки» [3, 40].

Н. Герасименко, зокрема, називає художню прозу Ірен Роздобудько «психологічним читивом» і виносить її поза будь-які жанрові межі [2, 37]. Таким чином, психологізм є невід’ємною складовою ідіостиллю сучасної письменниці, завдяки якій вона оживляє внутрішнє «Я» читача, культивує світ його моральних цінностей.

Філософічність та інтелектуальність її творчості привертає до себе увагу глибоко мислячого читача. За словами В. Саєнко, твори Ірен Роздобудько – це своєрідний синтез гендерної, морально-етичної, соціально-психологічної, побутової, екзистенційно-філософської проблематики; різних жанрово-стильових характеристик, символічних образів та глибоких підтекстів [8, 138].

Ірен Роздобудько – майстриня психологічної прози, у якій виразно простежується прагнення розкрити ідейно-моральні засади особистості, проникливо й глибинно передати психологічні перипетії своїх персонажів. Психологізм письменниці – це продовження емоційної суб’єктивності, як віддзеркалюють це тексти авторки. Важливою домінантою, що об’єднує різні аспекти сприйняття й відображення світу в прозі Ірен Роздобудько, є драматизм. Він яскраво проявляється насамперед в «акцентованому психологізмі» [2, 34] героїв роману, у відтворенні їхніх емоційно-психологічних станів, роздумів, почуттів, переживань, що уможливорює цілісне зображення зовнішнього світу як внутрішньо-особистісного.

Проза письменниці здебільшого орієнтується на засади динамічної інтриги, філософічності, вишуканої образної стилістики, спонтанності композиційних рішень, а також, за словами Я. Голобородька, «сюжетної та жанрової розмаїтості при стабільній психологічній «озвучці характерів» [3, 37].

Наявність екзистенційної проблематики у творчості Ірен Роздобудько можна вважати прикметною, знаковою рисою змістового складника індивідуального стилю письменниці. Слід зазначити, що екзистенційні проблеми буття людини в зображенні Ірен Роздобудько характеризуються відсутністю таких настроєвих рис, як трагічність, розпач, страх. Також немає в її екзистенційному світогляді абсурдності як філософської категорії. Її творам притаманні водночас як ускладненість текстуальної структури, так і її зрозумілість, філософська наповненість змісту й образів; персонажі текстів перебувають у внутрішніх пошуках, які часом змальовуються як психічні трансформації, а тому читач часто вдається до інтелектуальної та емоційної рефлексії.

Яскраво в художніх текстах Ірен Роздобудько розгортається мотив кохання. Герої І. Роздобудько прагнуть збагнути таємницю кохання. Для них це і насолода та страждання, і радість зустрічі та біль розлуки, і боротьба життя зі смертю. Воно – єдине мірило життя, «вічна таємниця», котру герої романів письменниці намагаються розгадати, і яке, за словами Я. Голобородька, є для персонажів авторки довічним супутником-провідником [4, 7].

Мотив кохання у творчості Ірен Роздобудько завжди внутрішньо конфліктний. Глибоким драматизмом, навіть трагедійністю, відлунюють любовно-психологічні колізії в романі «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю».

За жанровим різновидом твір «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю» представлено як роман у новелах. У художній практиці сьогодення спостерігаємо розмаїття жанрових перетворень, але роман у новелах завжди залишається актуальним. Завдяки художнім прийомам ретроспекції, внутрішнього мовлення, «одкровення» письменниця розгортає історії різних людей, порушує складні проблеми й змушує поміркувати над стражденною долею головних героїв, які, за влучним висловом героїні німкені фрау Шульце, є «відірваним листям, що летить за вітром».

У романі традиційна тема кохання отримує нову інтерпретацію. Письменниця вводить детективний сюжет в історичний контекст: намагається через призму авантюрно-пригодницького містичного детектива відповісти на таємничі питання людського буття. Герої роману за різних причин опиняються в Німеччині у будинку фрау Шульце. Письменниця зображує пансіонат як дискомфортне і незатишне місце.

Ірен Роздобудько висловлюється на тему сенсу життя, плинності часу, філософії смерті, людського щастя. Ядро сюжету становлять екстраординарні події: раптовий спалах почуттів між радянським солдатом і юною німкенею, яку він знайшов у зруйнованому маєтку. Авторка вибудовує екзистенційну «межову ситуацію» на грані життя і смерті.

Художній світ роману будується на опозиції життя і смерті: «Я сховалася за кришкою роялю. Він давно був розібраний на дошки, беззубим. Кришка стояла, притулена до стіни, мов криве чорне дзеркало. Щойно внизу почувлися кроки, голоси, запах диму, брязкіт і звуки погрому, я, мов миша, пірнула за кришку. Я хотіла жити.... Я чекала свого часу. Кроки наблизились до сходів. Хтось дивився на свій відбиток у чорному тлі. Але мені здавалось, що той «хтось» дивиться крізь кришку прямо на мене, адже почула звук втягнутого ніздрями повітря, після якого запала тиша», «Я вирішила не ховатися. Знайшла довгий патичок від ніжки роялю, його кінець був гострим, мов ніж. Затисла його в руці. Кому призначалася зброя – не знаю, але вирішила боротися. Отже, стрижень в мені засів міцно. Я не здамся!» [7, 212].

Щастя в коханні для деяких героїв Ірен Роздобудько є недосяжною вершиною. За словами Я. Голобородька, це омріяна Джомолунгма, яку не вдається підкорити. Кохання для них є розривом – душі й свідомості. Пошук людського щастя – це ще одна проблема, яку порушує у своїй прозі авторка. За словами Я. Голобородька, «жінки і чоловіки Ірен Роздобудько зазвичай безмежно далекі від категорії “щастя”. Вони переважно не бувають щасливими ані в індивідуальних, ані в сімейних долях. Це їхня карма «по життю» [4, 8].

У романі «Я знаю, що ти знаєш, що я знаю» Ірен Роздобудько йдеться про пошуки сенсу життя та пошуки себе в суспільстві, головних героїв авторка змальовує здебільшого самотніми, часом розгубленими. Самотність та сум поселяються у внутрішньому світі, який Ірен Роздобудько візуалізує портретно: «Тетяна.... самотня, втомлена хода, розмазана помада на вустах. У неї тут було трійко перспективних залицяльників з місцевих, але, певно, вона має інші плани», «Віра – керманіч і будівничий. Її обличчя і зачіска бездоганні, мов ті обруси, які вона прала і прасувала ледь не щодня. Але це не могло приховати від мого зору повільного внутрішнього згасання...», «Оксана... таких жінок завжди можна вирахувати у будь-якій, навіть багатотисячній юрмі за однією ознакою – у них закам’янілі вирази обличчя» [7, 220].

Психологічна деталь «сумна посмішка» неначе застигає на обличчі фрау в подружньому житті з не коханим чоловіком. У цій посмішці – спогад про кохання до українця, розстріляного 1945 року, який залишив записку, «клаптик пожовклого паперу із затертими незнайомими літерами, написаними олівцем» для коханої Лорелай [7, 188].

Ірен Роздобудько майстерно розбудувала поширений у світовій літературі мотив кохання між ворогами: «Радянські війська увійшли в наше місто і пробули тут майже місяць. На той час весь наш Бранденбурзький округ лежав у руїнах... Тоді і загинули мої батьки. Те, що тут робилося, згадувати не хочу і не буду. Я вціліла завдяки тому, що мене знайшов саме він, той чоловік...» [7, 214].

Однак центральним у романі все ж є психологічний конфлікт: боротьба ідеологічного і гуманістичного у свідомості людини.

Короткотривалим щастям було у фрау Шульце в романі: «Я весь день просиділа біля тіла, намагаючись прибрати з обличчя липке волосся, щоб воно не лізло йому в очі. Він лежав, мов живий. Мені дозволили поховати його на нашому кладовищі. Це ще одна причина, чому я повернулася сюди, в свій Нововес» [7, 191]. «Проте через десятки років, згадуючи про ті дні, в німкені ще виступає на обличчі рум'янець, «як перед апоплексичним ударом» [7, 191].

«Це була любов. Просто любов, яка не має пояснень», – зазначає авторка. Фрау Шульце і ТОЙ чоловік, що врятував їй життя, розведені по два боки барикад: вона – німкеня, отже, ворог, він – радянський солдат, який у квітні сорок п'ятого волею долі опинився в Бабельсберзі. «Кілька років я просто ховала цю записку, не наважуючись поглянути, що в ній. Боялася побачити почерк, адже почерк людини – то її сутність. Це кілька довгих років мені здавалося, що Альфред спостерігає за мною щойно я торкалася старої скриньки. І я робила вигляд, що перебираю свої «священні дрібнички», а потім взагалі припинила це робити» [7, 215].

Центральним у романі є психологічний конфлікт: «Його розстріляли через мене. Це ж треба таке: пройти всю війну, щоб наприкінці отримати кулю від своїх!» [7, 190]. У заміжжі за багатим і достойним чоловіком Альфредом фрау Шульце не відчувала жіночого щастя, «на початку війни Альфред переконував мою родину перебратися до Швейцарії, в основному, через мене. Але те дівча вирішило боротися до кінця і війну сприйняло як порятунок від ненависного шлюбу», і лише таємниця старенької записки містила щемливі ноти щастя, адже вона була від коханої людини, батька її дитини: «Ми зустрінемося серед небес. Там, де в'ється між хмарами плай, І якщо я сьогодні воскрес — Воскресила мене Лорелай! (Невідомий солдат. Записка. — 12 травня, 1945 року, 02 година 40 хвилин, Бабельсберг)» [7, 235].

Усіх своїх героїв Ірен Роздобудько проводить через випробування коханням, яке освітлює їхні душі, виявляє фізичні й духовні якості, змінює життя. Роман став свого роду притчею про перемогу людського в людині, гімном кохання, яке здатне зламати найміцніші мури: «Ми пом'янемо фрау Шульце – наш «вузлик», на якому дивним чином зав'язалися наші долі... І я дістану записку свого діда. Усе буде так, як вона хотіла – ви прочитаєте її. Ти і Максим. Фрау Шульце, уроджена Лора Брандмауер, зробила правильний вибір...» [7, 233].

Отже, письменниця має власну думку щодо сенсу буття та щастя людини. Вона доносить до читача найголовнішу ідею кохання, яке не підвладне часу та відстані. Роман Ірен Роздобудько вирізняється передовсім зверненням до особистісного виміру людського

буття, посиленою увагою до проблем, тривог і сподівань людини, прочитанням людського ества як поєднання розсудливості й пристрасті, духовного й тілесного. У цілому, всі ці концепти дають підстави говорити про екзистенціалістську модель аналізованого твору, а їх авторку визнати оригінальною письменницею екзистенційного спрямування.

Список використаної літератури

1. Галич А. Художні пошуки в українській постмодерній прозі: асоціативний вимір: автореф. дис. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2010. 19 с.
2. Герасименко Н. Особливості творчої манери Ірен Роздобудько. *Слово і час*. 2005. № 11. С. 36–39.
3. Голобородько Я. Українська fashion-література. Тексти і цінності Ірен Роздобудько. *Слово і час*. № 12. С. 36–39.
4. Голобородько Я. Художнє IQ Ірен Роздобудько. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2011. № 6. С. 5–8.
5. Кропивко І. В. Художньо-архітектонічні особливості повісті І. Роздобудько «Все, що я хотіла сьогодні...». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. Ч. 2. 2012. № 3 (238). С. 162–171.
6. Криштопа М. Ірен Роздобудько: «Щастя – це все те, що є у тобі». *Слово Просвіти*. 2005. 20–26 січ. (№ 3). С. 15.
7. Роздобудько І. Я знаю, що ти знаєш, що я знаю. К.: Нора-Друк, 2011. 240 с.
8. Саєнко В. П. Модифікації травелогу в сучасній українській та німецькій літературах. *Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Філологія*. 2016. Том. 21. Вип.1 (13). С. 133–145.
9. Саєнко В. Сучасна українська література: компендіум. Одеса: Астропринт, 2014. 352 с.